

ÂL-i İMRAN SÛRESİ 7. AYET MEÂLİNİ YENİDEN OKUMAK

M. Fatih KESLER*

Özet:

Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması hedefi, vahyin başlangıcından beri Müslümanlar açısından önemli bir husus olagelmıştır. Bu noktada yapılacak en küçük bir hata, önce talihsiz bir meâl, bunun akabinde de İlahî Kelâmın ihtiva ettiği anlamın değişmesine; hatta ilgisiz başka alanlara savrulmasına sebep olmaktadır. Bu türden istenmeyen faaliyetler özellikle akidevî ve amelî konularda başka yanlış sonuçları da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda Âl-i İmrân suresinin 7. ayeti önemli bir misâl teşkil etmektedir. Bu ayet için meallerde verilen anlama göre, Kur'an ayetleri anlaşılmalari açısından iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup; herkesin kolaylıkla anlayabileceği "muhkem ayetler", ikinci grup ise, sadece ilimde bir paye elde edenlerin anlayabilecekleri "müteşâbih ayetler"dir.

Bize göre burada dile getirilen müteşâbih ayetlerden kastedilen şey, *arka planı anlamayan mucizeler*dir. Yaptığımız bu çalışma Hz. İsa'nın mucizevî yaratılışını konu edinen mezkûr ayeti muhtemel ve talihsiz bu türden meâllerden kurtarmayı ve konuyu muhatapların anlama ufkuna daha uygun bir şekilde yaklaştırmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Âl-i İmran 7. Ayet, Talihsiz Meâl, Muhkem, Müteşâbih, Berrak Anlam.

* Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

الخلاصة

أثارت قضية فهم القرآن فهما صحيحا اهتمام المسلمين البالغ منذ بدء الوحي ذلك أن أي خطأ فيه ولو كان يسيراً يؤدي أولاً إلى مآل (ترجمة) غير موفق يعقبه تغير المعنى الذي يحويه الكلام الإلهي كما يعقبه تشتت ذلك المعنى في مجالات شتى لا علاقة له بها ، و هذا النوع من الأنشطة غير المرغوب فيها تصحبه امتدادات أخرى خاطئة في موضوعات تتعلق بالجانب العملي و العقدي على الخصوص ، فالآية السابعة من سورة آل عمران خير مثال على ذلك إذ وفقاً للمعنى الذي طرح لترجمة الآية المذكورة في كتب المآلات تنقسم الآيات القرآنية من حيث الفهم إلى قسمين: القسم الأول يتمثل في تلك الآيات المحكمات التي يسهل فهمها على الجميع ، أما القسم الثاني فإنه يتمثل في المتشابهات التي لا يفهم مقاصدها إلا الراسخون في العلم.

و المقصود بالمتشابهات هنا هو تلك المعجزات التي يستعصي على الفهم إدراك خلفيتها و نحن إذ نقوم بإعداد هذا البحث فإننا نهدف إلى تخليص تلك الآية التي تتناول معجزة خلق عيسى عليه السلام من مآل غير محظوظ كهذا و إلى تقريب معناها إلى أفهام المخاطبين بطريقة أنسب و ما توفيقنا إلى بالله.

الكلمات المفتاح:

الآية السابعة من آل عمران ، مآل غير محظوظ ، محكم ، متشابه، معنى شفاف.

Abstract:

One of the most salient aims for Muslims since the inception of the Islamic religion has been the ability to achieve the most authentic and bona fide understanding of the Qur'an. Indeed, even a smallest error in this vein may lead foremostly to mistranslation of verse/s, and even to the alteration of the divine word, per se. And more serious than these, the meaning of verse/s may be adumbrated wholly and skidded to another plane. What is more, these kinds of unwanted interpretations can set the stage for molding incorrect and improper outcomes in terms of creed and religious praxes. Thence, from this aspect, the seventh verse of the surah *Âl 'Imrân* may be given a perfect example, according to which in understanding the verses of the Qur'an, the verses are divided into two main categories: The first, *muhkam âyât* / "univocal verses" that can be understood readily by everyone; and the second, *mutashâbih âyât* / "equivocal verses" that can be grasped only by those who are well-versed in the sciences.

In fact, what is implied with *mutashâbih âyât* is the miracles whose background may not be understood openly and equivocally. Hence, this study proposes to emancipate the verse pertaining to the miraculous birth of Jesus from unfortunate translations, and thus makes the subject matter closer to the epistemic horizons of collocutors.

Key Words: The 7th Verse of the Surah *Âl-i 'Imrân*, Unfortunate Translation / Meaning, Equivocal (Verses), Univocal (Verses), Lucid Meaning.

1- Giriş

Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması Müslümanların en önemli meselelerin başında gelir. Hz. Peygamber'in, Cebrâil ile Hira' mağarasındaki ilk karşılaşmasında vahyedilen özlü ayetleri dinledikten sonra vahy elçisine yönelttiği; "Ben okumanın / davetin ne olduğunu bilmem!" şeklindeki ifadesi tarihsel süreçte indirilecek bazı ayetlerin açıklanmasının yine İlahî İrade tarafından yapılacağını ihsâs etmektedir. Öyleyse Mushaf içerisindeki ayetlerin ne anlama geldiklerini salt bir okumayla anlamının her zaman mümkün olmayacağı açıktır.

Bazı okumalara göre, Kur'an-ı Kerim ayetlerini muhkem ve müteşâbih olarak sınıflandıran Âl-i İmrân sûresinin 7. ayeti, Asr-ı Saâdette Kur'an tasavvuruna yeni bir boyut kazandırmış, bunun akabinde de muhkem ve müteşâbih meselesi bugüne kadar üzerinde çokça araştırma yapılan; ancak farklı sonuçlara ulaşılan konulardan biri haline gelmiştir. Bu çerçevede aynı konuya dayanak yapılan mezkur ayetin meâli, bize göre söz konusu yanlış okumalar sebebiyle muhatapların anlama ufkuna doğru bir şekilde yaklaştırılamamıştır.

Mevcut talihsiz durumun ortadan kaldırılmasına ve Kur'an'ın doğru anlaşılmasına katkı sunmak gayesiyle yaptığımız bu çalışmada müteşâbih konusunu ve bunun şekillendirdiği mezkur ayet meâlini geçerli anlama karînelerinin ve ipuçlarının yanı sıra, birtakım gözlemlerimiz ve kendi bakış açımıza göre yeniden okumayı hedefledik. Zaten sebeb-i nüzûl, sahîh lugat, nebevî tefsir, ayetler arası irtibat ve insicâm ve de diğer anlama enstrümanları gereği gibi kullanıldığında bu ayet meâlinin billurlaştığını ve muhatapların anlama ufkuna daha uygun bir şekilde yaklaştırıldığını görmek mümkün olacaktır.

2. ARKAPLANIN YENİDEN OKUNMASI VEYA ANLAMAYI ANLAM-SIZLAŞTIRAN AYRIK MANALAR:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

Mevcut meâlleri incelediğimizde Âl-i İmrân sûresi için yapılan ve genelde kabul gören şöyle bir meâl ile karşılaşıyoruz:

O, sana Kitab'ı indirendir. Onun (Kur'an'ın) bazı ayetleri muhkemdir, onlar kitabın anasıdır. Diğerleri de müteşâbihdir. Kalplerinde bir eğrilik olanlar, fitne çıkarmak ve onun olmadık yorumlarını yapmak için müteşâbih ayetlerinin ardına düşerler. Oysa onun gerçek manasını ancak Allah bilir. İlimde derinleşmiş olanlar, "—O'na inandık, hepsi Rabbimiz katındandır" derler. (Bu inceliği) ancak akıl sahipleri düşünüp, anlar.

Bu meâlin Kur'an tarihinde ilahî kelâmın anlaşılmasının önünde yıllar boyunca bir engel teşkil ettiği sahanın uzmanları tarafından bilinmektedir. Ayetlerin bir kısmı sırf bu metinde geçen *müteşâbihât* kelimesi dolayısıyla anlaşılmaz kabul edilmiştir. Öyle ki; bazı ayetlerde, garib ve bu sebeple anlaşılmaları için ekstra çaba gerektiren birtakım kelimelerle karşılaşıldığında, kolay yol tercih edilerek, incelenen ayetin müteşâbihattan olduğu, dolayısıyla anlaşılmasının mümkün olmadığı neticesine ulaşılmıştır. Bu yanlış hüküm ve akabindeki yanlış meâller günümüzde de varlığını bir şekilde sürdürmektedir.

ARKAPLANIN ARKEOLOJİSİNİ YENİDEN DÜŞÜNMEYE DOĞRU

İncelediğimiz ayetin meâlini doğru olarak tespit edebilmek için daha önce ifade ettiğimiz “anlama karfıneleri”ni burada işlevsel kılmak gerekmektedir. Bunlar da sebab-i nüzûl, sahih lügat, nebevî tefsir ve ayetler arası itribat ve insicam gibi olgulardan oluşmaktadır.

Sebeb-i Nüzûl

Rivayet olunduğuna göre Necrân Hıristiyanlarından bir grup, Hz. Peygamber'e gelerek onunla İsâ (a.s.) hakkında tartışmış¹ ve kendisine şöyle demişlerdi: “Ey Muhammed! Sen İsâ'nın, Allah'ın kelimesi ve O'ndan bir ruh olduğunu söylemiyor musun? O da: “Evet” deyince Hıristiyanlar: “İşte bu, bize yeter.” diyerek tartışma çıkardılar.² Onlar bu soruyla Kur'an'da geçen bu ayeti kendi gayelerine uygun şekilde tevîl edip Hz. İsâ'nın beşer olmayıp Allah'ın oğlu olduğu hakkındaki itikatlarına destek bulmak istiyorlardı. Ayrıca Allah'ın vahdâniyetini (birliğini) kesin ifadelerle belirten ve ne sûrette olursa olsun, Allah'a ortak ve evlad isnat etmeyi reddeden muhkem ayetleri görmek istemiyorlardı. İşte bu ayetin de aralarında bulunduğu Âl-i İmrân sûresinin baş tarafında bulunan 80 ayet, Hıristiyanların bu sözlerinden sonra nâzil olmuştur.³

Bir başka rivayete göre bu ayetler Yahudiler hakkında inmiştir. Şöyle ki: Onlardan bir grup Hz. Peygamber'in yanına gelerek şöyle demişlerdi: “Ey Muhammed! Öğrendiğimiz kadarıyla sana *الم* şeklinde bir ayet inmiş. Eğer durum gerçekten böyleyse

- 1 Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'ul-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Beyrût 1408/1988, III. 172; Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûl*, (Thk: Kemal Besyûnî Zağlûl), Beyrût, 1411/1991, s. 99; Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyûtî, *Lubâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl* (Celâleyn Tefsirinin hâmişinde), İstanbul tsz, s. 70; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Tenvîru'l-Ezhân min Tefsiri Rûhi'l-Beyân*, Dimaşk 1408/ 1988, I. 223.
- 2 Câmi'u'l-Beyân, III. 177; Nizâmuddîn Hüseyin b. Muhammed en-Nîsâbüri, *Garâibu'l-Kur'an ve Reğaibu'l-Furkân (Câmiu'l-Beyân'ın hâmişinde)*, Beyrût 1406/ 1986, III. 41; Ebu's-Suûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Beyrut tsz, II. 7.
- 3 *Esbâbu'n-Nüzûl*, s. 100; Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'an*, Beyrut tsz, I. 362.

ümmetinin ömrü sadece 71 yıldır. Çünkü cümel / ebced hesabına⁴ göre bu ayette geçen elif 1, lâm 30, mim harfi de 40 yıl olmak üzere toplam 71 yıl eder.” Yahudilerin bu sözlerinden sonra yüce Allah Âl-i İmran sûresinin ilk 80 ayetini indirmiştir.⁵

Bu haberler, incelediğimiz ayet-i kerimenin tenkit ettiği grupları öncelikli olarak Hristiyanlar, ardından da Yahudiler olarak belirlemektedir. Ancak biz, bu ayet-i kerimenin hedef aldığı ve tenkit ettiği grubun Hz. İsa hakkındaki yanlış inançları sebebiyle Hristiyanlar olduğu kanaatindeyiz. Çünkü onlar Hz. Peygamberin Hz. İsa hakkındaki bütün açıklamalarına karşın, konuyla ilgili yanlış inançlarını ısrarla değiştirmemişlerdi. Esasında, Hz. İsa'nın mucizevî olarak dünyaya gelmesini kabullenmeyen Hristiyanların yanlış inançları bu ayette tenkit edilmektedir. Dolayısıyla bu ayet, Kur'an ayetlerinin anlaşılmalari bağlamında tasnife dayalı bir bilgi sunmaktan uzaktır. Çünkü Müslümanlar bu konudaki mevcut nebevî beyânatlarla yetiniyorlardı. O halde bu ayette söz konusu edilen zümreler, Allah'a şirk koşmak için bahane arayan ve Kur'an'da yer alan “...عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَى مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ.../...Meryem oğlu İsa, sadece Allah'ın elçisi, onun Meryem'e attığı kelimesi ve ondan bir ruhtur...”⁶ şeklindeki ibârelerden yola çıkarak, şirklerine kılıf uydurmak isteyen ve mahiyeti bildirilmeyen bir hususu kendi görüşleri doğrultusunda yorumlamak isteyen inkarcılardır.⁷

Konumuz açısından bu noktada ortaya çıkan en önemli bir başka gerçeklik de, Hz. İsa'nın dünyaya gelişinin mucize olduğunun ihsâs ettirilmesidir. Öyleyse, bu Kur'an metnindeki “ayet” kelimesi ve diğer ana unsurları oluşturan muhkem, müteşâbih, zeyğ, te'vil ve râsih kavramlarının ne anlama geldiğini analiz etmemiz gerekmektedir. Bu ameliye tabi ki uygun bir meâl elde edebilmek için kaçınılmaz bir gerekliliktir.

Sahih Lugat

Bu ayette geçen bazı kelimelerin zü vücûh (çok anlamlı) kelimelerden oluşması, yukarıda işaret ettiğimiz gibi ekstra çalışmayı gerektirmektedir. Aksi takdirde şimdiye kadar yapılan meâllerde düşülen hatayı tekrar etmekten kurtulamayız. O halde mezkur ayette yer alan bazı kelimeleri sırasıyla inceleyelim.

4 Cümel / Ebced Hesabı: Arap alfabesinde yer alan harflerin rakamsal değerlerinden yola çıkarak alfabetik sayı sistemini kullanan bir hesap türüdür.

5 *Câmiu'l-Beyân*, III. 174; Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkindî, *Bahrü'l-Ulûm*, Beyrût 1413/1993, I. 247; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kâhire tsz, IV. 15; Ayrıca bkz. *Garâibu'l-Kur'an ve Reğâibu'l-Furkân*, III. 141.

6 Nisa, 4/171.

7 *Câmi'u'l-Beyân*, III. 177; *Garâibu'l-Kur'an ve Reğâibu'l-Furkân*, III. 41; *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, II. 7.

Muhkem

Muhkem kelimesinin kökü “men’ etti, engel oldu” anlamına gelen حکم / ha-ke-me fiilidir.⁸ Zulme engel olması sebebiyle yargıca حاکم / hâkim⁹, ayrıca atın binicisine itaatsizlik yapmasını engellediği için gemin ağızlığına da الحکمة / el-hikme denilmiştir.¹⁰ Kişiyi lüzumsuz şeylerden alıkoyması dolayısıyla hikmet de bu isimle anılmaktadır.¹¹

Diğer taraftan muhkem ismi حکم fiilinin افعال babına çevrilmesiyle oluşan احکم fiilinden mef’ûldür ve anlamı da “sağlam olan, sağlamlaştırılan” demektir.¹² Bu kelime bazı kaynaklarda; “Bozulma ihtimali olmayan, gayet sağlam ve muntazam,¹³ tevilden uzak,¹⁴ kendisinde noksanlık ve kusur bulunmayan söz anlamına gelmektedir.¹⁵ Bazı kaynaklarda ise, noksanlıklardan, fesaddan ve bozulmaktan kurtulmuş,¹⁶ açık, kat’î ve yalın bir ifade gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷ Muhkem kelimesi hakkındaki bütün bu açıklamalar onu, sağlam, anlaşılır ve kendisinden bütün olumsuzlukların giderildiği bir olgu olarak tanımlamaktadır.

- 8 Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Düreyd, *Cemheretu'l-Luğa* Thk: Remzi Münir Ba'lebekî, Beyrut 1987, I. 564; Ebu'l- Hüseyin Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, Thk, Abdusselam Muhammed Hârûn, Beyrut 1411/1991, II. 91; Bedruddîn Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an*, Beyrut 1408/1988, II. 79.
- 9 Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Beyrut tsz, VII. 167; Eyyub b. Mûsâ el-Hüseyin el-Kefevî, *el-Külliyât fî'l-Mustalahat ve'l-Furûki'l-Luğaviyye (el-Külliyât)*, Beyrut 1413/1993, s. 380; Muhammed Fuâd Abdalbâki, *Mu'cemu Garîbi'l-Kur'an Mustahrecen min Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır 1950, III. 139; Menna' Halil Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l Kur'an*, Riyad 1401/1981, s. 215; el- *Burhân*, II. 79.
- 10 *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, II. 91; Ebu'l-Kâsım el-Hüseyin b. Muhammed er-Râğîb el-İşfehânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Beyrût 1412/1992, s. 248; *Mefâtihu'l-Gayb*, VII. s. 167; Mecduddîn Mahmûd b. Ya'kûb el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Beyrût 1413/1993, s. 1415; Âsım Efendî, *Kâmûs Tercümesi*, İstanbul 1305, IV. s. 244.
- 11 Ebu'l-Fazl Cemâluddîn Muhammed b. Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, byy tsz, II. 953; Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, II. s. 309; Menna', *Mebâhis*, s. 215.
- 12 İsmail b. Hammad el-Cevherî, *es-Sihâh (Tâcu'l-Luğa ve's-Sihâhu'l-Arabiyye)*, Thk: Ahmed Abdülğafur, Beyrût 1990, V. 1901; Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, Beyrût 1409/1989, s. 137; *Lisânu'l-Arab*, II. 952; *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 145; *el-Külliyât*, s. 845; Muhibuddîn Ebu'l-Feyz es-Seyyid Muhammed Murtaza el-Hüseyinî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Mısır tsz, VIII. 253; Muhammed b. Lütfî es-Sâbbâğ, *Lemahât fî Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1410/1990, s. 152.
- 13 Ebu'l-Ferec Cemâluddîn Abdurrahman Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Beyrût 1407/ 1987, I. 350; *Hak Dini Kur'an Dili*, IV. 2751.
- 14 Cârullah Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vil*, Beyrût tsz, I. 338; Ebu's-Suûd Muhammed b. Muhammed el-İmâdî, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'ani'l-Kerîm*, Beyrut tsz, II. 7; Şihâbuddîn Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l- Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrût 1405/1985, III. 80; Hâlid Abdurrahman el-Ak, *Usûlu't-Tefsîr ve Kavâiduh*, Beyrut 1414/ 1994, s. 335.
- 15 *Tenvîru'l-Ezhân min Tefsîri Rûhi'l-Beyân*, II. 165.
- 16 *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kâhire tsz, IV. 4.
- 17 Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an -Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, Trc: Komisyon, İstanbul 1986, I. 210.

İstilâhî manası ise, işiten bir kişinin herhangi bir te'vil yapmaksızın¹⁸ ve bir başka ayete ihtiyaç duymaksızın ibâresini kolayca anladığı ayettir.¹⁹ Yani lafızları mükemmelle ve özlü, anlamı tafsilatlı,²⁰ ihtimallerden ve benzerliklerden uzak,²¹ kendisinden murad edilen anlam zâhirinden anlaşılabilir,²² içerisinde gizliliği bulunmayan,²³ müteşâbih gibi birkaç anlama tevîl edilmeyip²⁴ sadece bir anlama gelen ayet demektir.²⁵ Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687) 'a göre muhkemler, şeriatın değişmesiyle kendileri değişmeyen,²⁶ yani nesh olunmayan ayetlerdir.²⁷ Katade b. Diâme (ö. 118/736) ise muhkemleri, kendileriyle amel edilen ayetler olarak tanımlamıştır.²⁸ Tâbiünin önde gelen müfessirlerinden olan Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) ve ed-Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/723) de muhkemlerin istilâhî anlamları hususunda bu paralelde açıklamalar yapmışlardır.²⁹ Bunların dışında muhkem için şu tanımlar da yapılmıştır: Kur'an-ı Kerim'de bulunan helaller, haramlar, farzlar, imanla ilgili hususlardan bahseden³⁰ ve inzâl olduğu gibi kalan,³¹ açıklanmaya ihtiyaç duymayan,³² muhtevalarıyla amel etmenin gerekli olduğu belirtilen ayetlerdir.³³ Kısaca muhkemler, manaları açık ve

- 18 Ebû İshâk İbrâhim b. Sırrî ez-Zeccâc, *Ma'âni'l-Kur'an ve İ'râbuhu*, Beyrût 1408/ 1988, I. 376.
- 19 İbn Atiyye Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endülüsî, *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitâbi'l-Aziz*, Thk: Abdusselâm Abdüşşâfi, Beyrût 1413/1991, I. 403; *Lisânu'l-Arab*, II. 952; Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kâdir*, Beyrût 1413/ 1992, I. 348.
- 20 İmâmuddîn Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Beyrut 1412/1992, II. 451.
- 21 *Tenvîru'l-Ezhân*, I. 224; Abdurrahmân Nasr es-Sâdî, *Teyşiru'l-Kerîmi'r-Rahman fi Tefsiri Kelâmi'l-Mennân*, Suûdî Arabistan 1404/ 1984, I. 357.
- 22 Abdurrahman b. Haldun, *el-Mukaddime (Mukaddimetu İbn Haldûn)*, Beyrût 1413/1993, s. 375; *Lemahât fi Ulûmi'l-Kur'an*, s. 152.
- 23 Subhi es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, İstanbul tsz, s. 282.
- 24 *Bahru'l-Ulûm*, I. 246.
- 25 Muhammed b. Ali eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkiki'l-Hakk min İlmi'l-Usul*, Beyrût tsz, s. 32; Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Suudi Arabistan tsz, II. 168, 169; Muhammed Hüseyin et-Tabatabâî, *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'an*, byy 1399/1973, III. 36; *Lemahât*, s. 152.
- 26 *Garâibu'l-Kur'an ve Reğaibu'l-Furkân*, III. 139; Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Tunus tsz, III. 155.
- 27 Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrût, 1405/1985; *Mefâtihu'l-Ğayb*, VII. 170; *Lisânu'l-Arab*, IV. 2190; *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV. 8; *el-Mizân*, III. 34; *Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, III. 155. Muhkemin istilâhî anlamı için ayrıca bkz: *el-Burhân*, II. 80.
- 28 *Câmi'ul-Beyân*, III. 170.
- 29 Bu açıklamalarla ilgili olarak bkz. *Câmi'ul-Beyân*, III. 170; *Mu'cemu Garâibi'l-Kur'an*, s. 40.
- 30 Abdullah b. Ahmed b. Kudâme, *Ravdatu'n-Nâzir ve Cünnetu'l-Münâzir*, Riyad 1404/1984, s. 18; *el-İtkân*, II. 3; *Fethu'l-Kâdir*, I. 348; Menna', *Mebâhis*, s. 216; Ak, *Usûlu't-Tefsîr*, s. 290.
- 31 *Fethu'l-Kâdir*, I. 348.
- 32 *İrşâdu'l-Fuhûl*, s. 31, 32; *el-Mizân*, III. 36; Muhammed Abdu'l-Azîm ez-Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Suudi Arabistan tsz, II. 168, 169.
- 33 *el-İtkân*, II. 4; *Fethu'l-Kâdir*, I. 348; *İrşâdu'l-Fuhûl*, s. 32; *el-Mizân*, III. 36; Ak, *Tefsîr Usûlü*, s. 290.

herkesçe anlaşılabilen ayetlerdir.³⁴ Dolayısıyla muhkem ayetler hiçbir karîneye müracaat etmeksizin, Arap dilini bilen herkesin anlayabileceği ve Kur'an'ın çoğunluğunu oluşturan ayetlerdir.

Zikrettiğimiz bu açıklamaların tamamından anlaşıldığı kadarıyla muhkem kelimesi, sürekli olarak ayet kelimesiyle irtibatlandırılmıştır. Kanaatimizce bu eğilim, muhkem kelimesinin anlamını daraltmaktadır. Bize göre bu kelimenin anlamını tanımlayan ve birbirini tamamlayan “sağlam ve anlaşılan” olmak üzere iki asıl anlamı bulunmaktadır. Dolayısıyla, ilgili ayette muhkem kelimesi, “kolaylıkla anlaşılan” anlamında kullanılmıştır. Ancak bu anlaşılma olgusu her zaman ayetlerin anlaşılması olgusuyla birlikte kullanılmayabilir. Mesela arka planı anlaşılan mucize kavramından bahsederken “muhkem mucize” ibaresini kullanabiliriz.

Müşâbih

Müşâbih kelimesi شبه fiilinden gelmekte olup anlamı; “Birşey, vasıfları ve şekli ile bir başka şeye benzedi³⁵ ve bu benzerlikten dolayı yine bu iki şey ayırt edilemeyecek şekilde birbirine karıştı.” demektir.³⁶ Bu anlam şu ayetlerde ifade edilen anlamlar ile aynıdır: “... إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهُ عَلَيْنَا...” / ...Zira o inek bize (başka ineklere) benzer geldi...”³⁷ Cennet meyvelerinin vasfı hususunda da şöyle denilmektedir: “... وَأَنْتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا... Cennetteki bu rızık onlara, dünyadakine benzer olarak verilmiştir.”³⁸ “... كَالْبَقَرِ تَشَابَهُتْ قُلُوبُهُمْ...”³⁹

Bu ayetlerde geçen شبه fiilinin iki manası vardır: Birisi tefâ'ul kalıbının müşâreket ifade etmesi dolayısıyla iki şeyin birbirine benzemesi, diğeri ise birbirine benzemesi dolayısıyla iki şeyin birbirinden ayırt edilmeyip, birbirine karıştırılmasıdır.⁴⁰ Müşâbih kelimesinin lûgat anlamını bir başka şekilde şöylece açıklayabiliriz: Aralarındaki öz ve anlam bakımından benzerlik sebebiyle iki şey arasında seçim yapılamamasıdır.⁴¹ Yani mevcut anlamlardan birisinin tercih edilememesidir.⁴²

34 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989, II. 12.

35 Ebû Bekr Muhammed b. Azîz es-Sicistânî, *Garâibu'l-Kur'an*, Mısır tsz, s. 164; *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, III. 243; Ebû Hayyan Muhammed b. Yusuf el-Endülûsî, *Tuhfetu'l-Erib bi mâ fi'l-Kur'an mine'l-Ğarib*, Beyrût 1408/1988, s. 189.

36 *el-Müfredât*, s. 443; *Esâsu'l-Belâğa*, s. 320; *Mefâtihu'l-Ğayb*, VII. 168; *Lisânu'l-Arab*, IV. 2190; *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 1610; *Tâcu'l-Arûs*, X. 393; *Hak Dini Kur'an Dili*, II. 1037; *Menâhilu'l-İrfân*, II. 166; Ak, *Usûlu'l-Tefsîr*, s. 291; Ayrıca bkz: *es-Sihâh*, VI. 2236.

37 Bakara, 2/70.

38 Bakara, 2/25.

39 Bakara, 2/118.

40 *Menâhilu'l-İrfân*, II. 166.

41 *Hak Dini Kur'an Dili*, II. 1036; Ayrıca bkz, *Garâibu'l-Kur'an ve Reğaibu'l-Furkân*, III. 189.

42 *el-İtkân*, II. 5; *Menâhilu'l-İrfân*, II. 171; Subhi Salih, *Mebâhis*, s. 282.

İstılâhî manası ise, muhkem ayetlerin aksine, birbirine benzeyen,⁴³ manaları lafızlarından anlaşılamayan⁴⁴ ve anlamları ihtilafli olan ayetlerdir.⁴⁵ Dolayısıyla müteşâbih ayetler gerçekliğini herhangi bir kişinin bilemeyeceği yani bilgisini, yüce Allah'ın sadece kendisine sakladığı hususları ihtivâ eden⁴⁶ ve muhtevası akıl ile kavranılamayan ayetler demektir.⁴⁷

Müteşâbih ayetlerin tanımı hususunda kaynaklarda bulunan ve bir kısmı da sahâbe ve tâbiûna ait olan açıklamalar birbirinden oldukça farklıdır. Mesela müteşâbihleri “ifade zorluğu” bakımından ele alan görüşleri düşünürsek, kıyametin vakti hususunu müteşâbih kavramına dahil edemeyiz. Bu hatalı bir düşüncedir. Çünkü kıyametin ne zaman gerçekleşeceğini sadece Cenâb-ı Hakk'ın bildiği, yukarıdakinin aksine herhangi bir ifade zorluğu olmaksızın Kur'an'da açıkça belirtilmiştir.⁴⁸ Dolayısıyla kıyametin ne zaman gerçekleşeceği hususu müteşâbihattan değil gaybi bir konudur.

Daha önce ifade ettiğimiz üzere müteşâbihin tanımı yapılırken “açıklanmaya ihtiyacı olan ve kendi başına anlamı ortaya çıkmayan, bu nedenle bir başka ayetin yardımı ile manası anlaşılabilen ayetler” bu gruba dahil edilmiştir.⁴⁹ Oysaki bir ayet eğer bazı karînelerle anlaşılıyorsa, o hiçbir zaman müteşâbih değildir, sadece müphemdir. Dolayısıyla bu görüşün isabetli olmadığı açıktır.

Yine tarihsel süreç içerisinde, garip bir kelimenin bulunduğu bazı ayetler bile müteşâbih olarak kabul edilebilmiştir. Tabiatıyla bu düşünce yanlıştır. Kur'an'ın ayetlerinden bazıları bazısını tefsir eder. Bir yerde mutlak olarak yer alan bir ayet, diğer bir yerde mukayyed olabilir. Yine, herhangi bir mevzuda umûm ifade eden bir ayet diğer bir konuda husus, bir yerde mücmel olan bir ayet, başka bir yerde tafsilatlı olarak yer alabilir.

Bunun gibi, müteşâbihin ne anlama geldiğine dair bugüne kadar serdedilip tekrarlanan gelen görüşler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bunların bazılarının kendi aralarında tutarsızlık arz ettikleri görülmektedir. Bu çelişkili durum bizi müteşâbih kavramının Kur'an ışığında yeniden ele alınması gerektiği gerçeğine götürmektedir. Çünkü

43 *el-Burhân*, II. 80, 82; es-Sicistânî, *Ğarâibu'l-Kur'an*, s. 164; *Ğarâibu'l-Kur'an ve Reġaibu'l-Furkân*, III. 139; *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, II. 8; Muhammed Emin Şankîfî, *Müzekkiratu Usûli'l-Fıkh*, Beyrût tsz, s. 67; *Tefhîmu'l-Kur'an*, I. 211.

44 Kadı Nasıruddîn Ebû Said Abdullah b. Ömer el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrût tsz, II. 4; *Tâcu'l-Arûs*, IX. 393; *Kâmus Tercümesi*, III. 813.

45 Ak, *Usûlu't-Tefsîr*, s. 291.

46 *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV. 8.

47 *el-Mîzân*, III. 36.

48 Lokmân, 31/34.

49 Mesela bk. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV. 8.

onun bir kısmının müteşâbih olduğunu bildiren yegane ayetin yanlış anlaşılması sonucunda, bu apaçık kitapta çok sayıda zorlama müteşâbih ayetler tespit edilmiş ve İlâhî Kelam, bu türden ayetlerin adeta yoğunlaştığı bir kitap gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

Buraya kadar anlattıklarımızın sonunda şunu söyleyebiliriz: Müteşâbih kavramı, insan zihninde doğan ve birbirine çeşitli yönlerden benzerlik arz eden birtakım olgular arasında bir seçim yapılamamasını ifade etmektedir. Ama bu kavram sadece ayet kelimesine münhasır değildir. Dolayısıyla onun mucize ismiyle birlikte, yani “müteşâbih mucize” şeklinde bir terkîp olması ve bunun da “Arka planı anlaşılama-yan mucize.” şeklinde bir anlama bürünmesi uzak bir ihtimal olmasa gerektir.

Öyleyse Kur’an-ı Kerim’de arka planını diğer bir deyişle tevilini kimsenin bilemeyeceği ayetler hangileridir?

Hız. İsmâ’nın “kelime” veya “ruh” olmasından bahseden ayetleri müteşâbih kılan şey, onların bizim tasavvurumuzun dışındaki kalıplarla anlatılması ve keyfiyetleri hakkında bilgi verilmemesidir. Aynı şekilde keyfiyeti hakkında bilgimiz olmayan ve beşerî tanımlarla anlatılamayan yüce Allah’ın zat, sıfat ve isimleriyle ilgili bütün hususlar, mahiyetleri itibarıyla müteşâbihtirler. Mesela Allah’ın eli, yüzü, ayağı, gelmesi, istivâsı vb. Bu kelimelerin müteşâbih olduklarını da şöyle açıklayabiliriz.

Tanımını yaparken belirttiğimiz üzere müteşâbih, “Aralarındaki benzerlikten dolayı iki şeyin birbirinden ayırt edilememesi.” anlamına gelmektedir. İşte Allah’ın eli (yedullah) dediğimiz zaman, bunun normal, şekli ve işlevi belli bir insan eli olduğunu söylememiz imkansızdır. Eğer bir kişi bu gerçekten hareket ederek aynı şeyi Allah için düşünürse hata etmiş olur. Çünkü O, yarattıklarına benzemez. Dolayısıyla biz O’nun ne olduğunu değil, ne olmadığını tasavvur edebiliriz.

O halde bu ayetlerle neyin kastedildiğini ancak yüce Allah bilir. Bu bağlamda yine O’nun bazı peygamberleriyle konuşması, Hız. İsmâ’nın babasız yaratılması, Hız. Peygamber’in İsrâ olayı ve hurûf-u mukatta’alar gibi olguların keyfiyetlerini müteşâbih olarak kabul etmekteyiz. Zaten bu gibi insan anlayışının sınırlarını aşan konuları ihtivâ eden ayetlerin keyfiyetini hiçbir insanın bilemeyeceği açıktır.⁵⁰

Kanaatimizce bir insan ne kadar bilgili olursa olsun, müteşâbih ayetlerin arka planını kavrayamaz. Bununla birlikte söz konusu ayetlerin sayısı oldukça azdır ve bunlar da çoğunlukla insanların keyfiyetini bilmelerinde fayda bulunmayan, sadece iman edilmekle yetinilmesi gereken ayetlerdir. Diğer taraftan, Kur’an tarihi boyunca müteşâbih olarak bilinen, halbuki bazı anlama metotları sayesinde anlamları kolaylıkla ortaya

50 Bu konuda geniş bilgi için bkz: Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. El-Hümâm es-Sivâsî, *Kitâbu'l-Müsâvere*, İstanbul 1400/1979, s. 35.

çıkarılabilecek ayetleri müteşâbih olarak kabul etmek, “Apaçık Kur’an” gerçeğiyle çelişmektedir. Anlamı kapalı olan kevnî bir ayet veya Kur’an’ın indiği dönemdeki Arap adetleriyle irtibatlı olduğu için açıklanması gereken ayetler müteşâbih değildirler. Ayrıca, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere gaybtan bahseden bir ayet de müteşâbih kabul edilemez. Mesela, kıyametin vaktinin yanı sıra dâbbetü’l-arzın ne zaman ortaya çıkacağını konu edinen ayetler de bu kabildendir. Çünkü bu ayetlerde müteşâbih çağrışımı yapan bir durum söz konusu değildir. Halbuki sûre başlarındaki hurûf-u mukattaalarda, bahsettiğimiz durum mevcut olduğu için bunlar müteşâbihtirler.

Ayet

Sahih lûgat çerçevesinde anlamını inceleyeceğimiz kelimelerden birisi de “ayet” kavramıdır. Bunun, Kur’an ibâresi, delil, mucize, hayrette bırakan şey, şeriat gibi anlamlara geldiği bilinmektedir.⁵¹ İncelediğimiz ayet kavramına, bu anlamlardan en uygun olanını tercih etmek durumundayız. Mezkur ayetin sebeb-i nüzûlünü incelerken Hıristiyanların Hz. İsâ’nın mucizevî gerçekliğini kabule yanaşmadığını ifade etmiştik. Dolayısıyla bu ayette üzerinde durulan en önemli hususlardan biri de mucize olayıdır. O halde, buradaki ayet kelimesine, onun ihtiva ettiği birçok anlamın arasından tercih edeceğimiz “mucize” mânâsını kolaylıkla verebiliriz. O zaman, ilgili kısmın meâli “... ondaki bazı mucizeler muhkemdir...” şeklinde olacaktır. Ayet kelimesi için seçtiğimiz bu anlamın şu ayette de kullanıldığını görmekteyiz:

“... سَلِّ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ ...” /İsrailoğullarına sor; biz onlara nice açık mucizeler verdik...”⁵²

Burada zihinlerde şöyle bir sorunun doğması kaçınılmazdır: Acaba muhkem mucize ve bunun anlam bakımından karşıtı olan müteşâbih mucize ne demektir? Bu sualin cevabının şöyle olması incelediğimiz ayetin bütünlüğüne aykırı değildir. Muhkem mucize, herkesin anlayabileceği mucizelerdir. Her ne kadar mucize olağanüstü olaylar, hakikatler için kullanılmış ve insanlar da bunların tekrarını gerçekleştirmekten âciz kalmış olsalar bile, konuyla ilgilenen bazı uzmanların onların keyfiyetlerine vâkıf olabilmeleri mümkündür. Mesela güneşin ve ayın kendileri için belirlenen yörüngede dönmeleri,⁵³ gece ve gündüzün birbirini takip etmeleri Kur’an’da birer mucize olarak anlatılmaktadır.⁵⁴ Bunların üzerinde herhangi bir tasarrufa güç yetiremeyen insanın, astronomi ilmiyle ilgili söz konusu hareketlerin nasıl gerçekleştiği bilgisine sahip olduğu âşikardır.

51 *es-Sihâh*, VI, 125; *Menâhilu'l-İrfân*, I, 331 vd.

52 Bakara, 2/211.

53 Yâsin, 36/38, 39.

54 Hadid, 57/6.

Diğer taraftan müteşâbih mucize, keyfiyetine herkesin vâkıf olamayacağı türden harikulade olayları kapsamaktadır. Mesela Hz. İsa'nın babasız yaratılması, Hz. Mûsa'ya yüce Allah'ın hitabı, onun âsâsıyla sihirbazların sihirlerini geçersiz kılması gibi hususlar bu türden mucizeleri oluşturmaktadırlar.

Bu kısmın sonunda ayette geçen “ يَفُولُونَ أَمَّا بِهِ ” ibâresinin anlamına da kısaca değinmek istiyoruz. Son kelimedeki “ هـ ” zamirinden kastedilen olgu, kanaatimizce Hz. İsa'nın yaratılışıyla ilgili mucizevî durumdur. Dolayısıyla burada şöyle bir anlama kolaylıkla ulaşabiliriz: “Onlar şöyle derler: ‘Biz İsa'nın mucizevî olarak babasız yaratıldığına inandık.’”

Tevil

Bu kelime اول kökünden gelmekte olup,⁵⁵ gidilecek yer, dönüş yeri ve sonuç gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁶ Yani “Birşeyi, kendisinden murad olunan sonuca döndürmek.” demektir.⁵⁷ Tevil kelimesi ayrıca, “İşin varacağı sonuç (keyfiyet), sözün âkıbeti ve vadedilen şeyin gerçekleşmesi.” gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁸ Bu kelime Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ...

Onun tevilini mi bekliyorlar? Onun tevili geldiği (haber verdiği şeyler ortaya çıktığı) gün önceden onu unutmüş olanlar derler ki: Doğrusu Rabbimizin elçileri gerçeği getirmiş...⁵⁹

وَرَفَعَ أَبْوَيْهِ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَا أَبْتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا...

/ Ve (Yusuf) ana-babasını tahtın üzerine çıkardı. Hepsi ona saygı duyular. O dedi ki: Babacığım, işte daha önce çocukluğumda gördüğüm rüyamın tevili (ortaya çıkışı) başımızdan geçen bunca olaylardır. Nihayet Rabbim o rüyayı gerçekleştirdi...⁶⁰

Hz. Peygamber ise bu kelimeyi Kur'an'ın işaret ettiği anlamda kullanmıştır:

قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ

شِيَعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ

“De ki, o sizin üzerinize, üstünüzden yahut ayaklarınızın altından bir azap göndermeye, yada sizi grup grup birbirinize düşürüp kiminize kiminizin hıncını tattırmaya kadirdir. Bak, anlamlar diye ayetleri nasıl açıklıyoruz?”⁶¹

55 *el-Müfredât*, s. 99; *el-Mizân*, III. 23.

56 *Câmiu'l-Beyân*, III. 184; *es-Sicistânî*, *Ğaribu'l-Kur'an*, s. 43.

57 *el-Müfredât*, s. 99.

58 *Esâsu'l-Belâğa*, s. 25; *el-Müfredât*, s. 99.

59 A'raf, 7/53.

60 Yûsuf, 12/100.

61 En'âm, 6/65.

Bu ayet nâzil olduğunda Allah Resûlü şöyle demiştir: “Ayette söz konusu edilen azap mutlaka gerçekleşecektir ancak henüz tevili gelmemiştir.”⁶² Yani içyüzü ortaya çıkmamış ve vadedilen azap gerçekleşmemiştir.

Aynı kelimenin bu anlamına, Hz. Peygamber’in İbn Abbâs’a yaptığı şu duada da rastlamaktayız: “Allah’ım onun dinî konularda anlayışlı bir insan olmasını nasip eyle ve (Kur’an’ın) tevilini ona öğret.”⁶³ Bu ibârenin son kısmındaki tevil kelimesi kanaatimizce Kur’an’ın açıklanması ve tefsirinden ziyade dinî konuların pratiğe dökülmesi ve yaşanmasıyla ilgili olsa gerektir. Çünkü dini öğrenmenin en önemli şartlarından birisi Kur’an ve sünnetin doğru anlaşılmasıdır. Bunun hemen peşi sıra anlaşılın şeylerin ise gerçek bir kulluk bilinciyle pratiğe dökülmesi gerekir. İşaret ettiğimiz duanın son kısmındaki tevil kavramı bu noktaya ilgilidir.

Zeyğ

“...في قلوبهم زَيْغٌ...” / “...kalplerinde eğrilik olanlar...” ibâresinde geçen زَيْغٌ kelimesi, “Şüphede olmak, haktan ayrılmak.” gibi anlamlara gelmektedir. Mesela فُلان زاع denilince: “Falanca (haktan) saptı.”, aynı şekilde⁶⁴ زاع الشمس denilince “Güneş (batıya doğru) meyletti.” anlamı kastedilmiş olur.⁶⁵

Rebi b. Enes (ö.140/757), “Kalplerinde eğrilik olanlar” ibâresiyle kastedilenlerin Necran Hıristiyanları olduğunu söylerken, el-Kelbî (ö. 146/763), bunların Yahudiler olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶ Bazı âlimler ise, inançlarında bozukluk bulunan bütün insanlar bu gruba dahil etmektedirler.⁶⁷ Kısaca kalplerinde eğrilik olanlar, gerçekleri sapıran ve iman çizgisinin dışına çıkan kimselerdir.

Râsih Kelimesi ve Nebevî Tefsir

Ra-sa-ha راسخ filinden türeyen bu kavram, “Yerinde sabit oldu.” anlamına gelmektedir.⁶⁸ Mesela جبل راسخ ifadesi, dağın yerinde sabit olduğunu, bir başka deyişle, sağlam olduğunu ifade etmektedir.⁶⁹ Bazı kaynaklar bu fiilin ism-i fâil olan râsih kelimesinin “ilim” kelimesiyle kullanıldığı, yani العلم في الراسخ denildiği zaman bu terkinin

62 *el-Müsned*, I. 170, 171.

63 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul 1413/1992, I. 266; *el-İtkân*, II. 57; *Menâhîlu'l-İrfân*, II, 178; Subhi Salih, *Mebâhis*, s. 282; *Hak Dini*, II. 1047; *el-Lemahât*, s. 158; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1979, s. 130.

64 *Câmi'u'l-Beyân*, III. 176. Ayrıca bkz: *el-Muharreru'l-Veciz*, I. 402; *Zâdu'l-Mesîr*, I. 353; *Tenvîru'l-Ezhân*, I. 225.

65 *Mekâyîsü'l-Luğâ*, III. 41, *Kâmus Tercümesi*, III. 488.

66 *Mefâtihu'l-Ğayb*, VII. 173, 174; *Zâdu'l-Mesîr*, I. 353.

67 *fi Zılâli'l-Kur'an*, II. 363.

68 *el-Müsned*, I. 266; *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV. 18; *Ruhu'l-Meânî*, III. 84.

69 *Cemheretu'l-Luğâ*, s. 584; *Esâsü'l-Belâğâ*, s. 230; *Lisânu'l-Arab*, III. 1640; *Tâcu'l-Arûs*, II. 258.

anlamının “İlme tam olarak âşina olmuş kişi.” şeklinde bir manaya dönüştüğünü kaydetmektedirler.⁷⁰ Ancak biz رسخ fiilinin “sabit oldu, değişmedi” gibi anlamlara geldiğini düşünürsek, yukarıdaki terkinin zorlama bir ifade olarak “İlimde ileri gidenler” şeklinde ortaya konulduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla “râsih” isminin kök anlamına göre bu ibârenin anlamını “İlmi, yani bildikleri şeyleri çarpıtmayanlar, doğru bildikleri gerçekler üzerinde sabit kalanlar.” şeklinde açıklamak daha doğru olsa gerektir.

Diğer taraftan Hz. Peygamber’in de “İlimde râsih olanlar.” ibaresine verdiği anlamın, aynı ibâreye Kur’an meâlelerindeki anlamdan farklı olduğu görülmektedir. Ebû’l-Derdâ (ö. 32/652) ve Ebû Umâme (ö. 86/705)’den rivayet edilen şu hadiste bu kullanımı açıkça görmekteyiz.

عن ابي الدرداء و ابي امامة: قالوا: سئل: رسول الله (صعلم) من راسخ في العلم؟ قال: "من برث يمينه و صدق لسانه و استقام به قلبه و عف بطنه فذلك الراسخ في العلم"

Allah Resûlüne, “İlimde râsih olanlar kimlerdir?” diye soruldu. O da bunu şöylece açıkladı: “Her kim yaptığı yeminin gereğini yerine getirirse, doğru söz söylese, kalbi hak üzere olursa (onda kötü düşünceler bulunmazsa) ve helal lokma yerse, işte o kişi ilimde râsih olmandır.”⁷¹

Bu nebevî ifadeler, ilimde râsih olanları bilgili kişiler olarak nitelemekten ziyade, onları ahlakî meziyetlere sahip salih kullar olarak tanıtmaya yöneliktir. Öyle ki, bu tanıma göre ilimde râsih olanlar; kalplerinde eğrilik bulunanların aksine kalpleri temiz ve istikamet üzere bulunan, doğru sözlü olan, gerçekleri çarpıtmayan ve kendilerine güvenilen birer karakter olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Bu anlamı göz önünde bulundurduğumuzda, incelediğimiz ayette birbirine zıt iki karakterin mukayese edildiğini görürüz. Öyleyse ilimde râsih olanların en belirgin özellikleri, onların ilimde ilerlemiş ve bir pâyeye elde etmiş olmalarının yanı sıra ilmiyle amel olmalarıdır. Ayrıca bu insanların yukarıda bahsettiğimiz erdemli özelliklere sahip olmaları da gerekir. Tabiatıyla böyle bir anlam ayetin ruhuna ve vermek istediği mesajı daha uygundur.

Siyak-Sibak

Siyak ve sibak da bu ayetin doğru anlaşılması için gerekli olan karfînelerin en önemlilerinden biridir. Bir sonraki ayette şöyle denilmektedir:

70 *Lisânu'l-Arab*, III. 1640; *Tâcu'l-Arûs*, II. 258.

71 Ali b. Hüsâmeddîn el-Muttaki el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Ekvâl ve'l-Ef'âl*, Beyrût, 1413/1993, XV. 83, (No: 43476); *Câmiu'l-Beyân*, III. 185; *el-Muharreru'l-Vecîz*, I. 404; *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, I. 355; Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir es-Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr fî Tefsîri'l-Me'sûr*, Beyrût, 1411/1990, II. 11; *Rûhu'l-Meânî*, II. 7. Ayrıca değişik ifadelerle bkz. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, IV. 14.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ“

Ey Rabbimiz bizi doğru yola ilettikten sonra kalplerimizi haktan saptırma...⁷² İşte bu ifadeler, sanki bir önceki ayetin sonunda yer alan “İlimde râsih olanlar.” ifadesinden kastedilenlerin, kalplerinde eğrilik olmayan ve bu durumun devamını içtenlikle dileyen ve Allah’a teslim olan insanlar olduğunu göstermektedir.⁷³

Netice olarak, ilimde râsih olanlar ibâresiyle kastedilen zümrenin, düşünce ve inançları ne olursa olsun ilimden bir paye kazanan herkes olmadığı, aksine yukarıda işaret ettiğimiz birtakım faziletlere sahip erdemli âlimler olduğu kanaatindeyiz.

Bütün bu anlattıklarımızın sonunda, ayetin siyak ve sibakına ek olarak, gerek râsih isminin kök anlamını ve gerekse Hz. Peygamber’in “ilimde râsih olanlar” ibâresine verdiği anlamı göz önünde bulundurursak, bu kısmın meâlinin şöyle olması bize göre daha doğrudur:

“Kalplerinde hastalık olanlar, insanların berrak düşüncelerini bozmak için o mucizelerin keyfiyetini öğrenmeye yeltenirler. Oysa onların keyfiyetini Allah’tan başka kimse bilemez. Kalpleri istikamet üzere bulunanlar ise, ‘İsâ’nın mucizevî olarak yaratıldığına inandık, zaten bütün mucizeler Rabbimizin katındandır.’ derler. Akl-ı selim sahiplerinden başkası bu şekilde düşünüp anlamaz.”

Bu ayetin meâline eklenen “İlimde ilerlemiş olanlar.” şeklindeki zorlama ifadeyi oradan çıkararak ayete kazandırdığımız anlam, müteşâbih mucizelerin arka planını Allah’tan başka daha kimlerin bilebileceği gibi yersiz bir tartışmayı da ortadan kaldırmıştır. Çünkü bu ayete bizim verdiğimiz meâle göre müteşâbih mucizeleri bilen yalnızca yüce Allah’tır. Öyleyse Kur’an-ı Kerim’in bu türden ifadeleri karşısında insanlar sadece iman bağlamında muhatap olmakla birlikte, takındıkları tavra göre iki gruba ayrılmışlardır. Birinci grup; kalplerinde eğrilik bulunan ve insanların sağlam düşüncelerini bozmak gayesiyle müteşâbih mucizelerin arkasına düşenlerdir. İkinci gruptakiler ise; iyi niyetli olan ve kalpleri istikamet üzere bulunan bilge kişilerdir. Bunlar söz konusu ilahî bildirimleri irdelemek yerine onların hepsinin Allah katından olduklarına inanmakla yetinenlerdir. İşte ayetin sonunda kendilerinden övgüyle bahsedilenler bunlardır.

Vakf Meselesi

Kur’an’daki müteşâbih ayetlerin anlamlarının bilinebileceğini söyleyen âlimlerden bazıları, bu görüşlerini ele aldığımız ayette bulunan ihtilafı vakf (durak) meselesine dayandırmaktadırlar. Bu konuda iki görüş bulunmaktadır: Birinci görüşe göre; bu

72 Âl-i İmrân, 3/8.

73 el-İtkân, II. 6.

ayet iki cümleden oluşmakta ve durak Lafza-i Celâl üzerindedir. Ondan sonra gelen ibâre başlı başına bir cümledir.⁷⁴ Yani sözünü ettiğimiz ayetteki “إِلَّا اللَّهُ” ibâresiyle وَالرَّاسِخُونَ ibâresi arasındaki vâv isti’naf (başlangıç) içindir.⁷⁵ Bu durumda ayetin anlamı şöyle olur: “Onların tevilini ancak Allah bilir; ilimde rusûh sahibi olanlar ise şöyle derler: “Biz ona iman ettik, onların hepsi Rabb’imizin katındandır.”⁷⁶ Bu görüşü Abdullah b. Abbâs, Âişe (ö. 58/678), Urve b. Zübeyr (ö. 97/712) gibi âlimler savunmaktadırlar.⁷⁷ Bu görüşün daha doğru olduğunu savunan İmam Suyûtî (ö. 911/1505) şöyle demektedir: “Bu ayetten hemen sonra yer alan “رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا...” şeklinde başlayan ayetten de anlaşılacağı üzere, râsih olan âlimlerin bu şekilde bir dua yapmış olmaları, onların “... فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ...” / Kalplerinde eğrilik olanlar” ibâresinde zikredilen kişilerin karşıtı olduklarına bir işarettir. Öyleyse bu ayetteki vakfın Lafza-i Celâl üzerinde olması gerekmektedir.”⁷⁸

Bu zümreye göre eğer ilimde derinleşmiş olanlar müteşâbih mucizeleri detaylı bir şekilde bilmiş olsalardı, onlar bu ayetlere sadece iman ettiklerinden dolayı Kur’an’da övülmezlerdi.⁷⁹ Öte yandan müteşâbih mucizeleri öğrenmek isteyenler kötülenmiş, ilimde rusûh sahibi olanlar övülmüştür.⁸⁰ Zaten bu ayete göre ilimde râsih olanlar müteşâbihleri bilmeyeceklerini kabul ettiklerini imâ edercesine onların bilgisini yüce Allah’a havale ederek: “Bunların hepsi Rabbimizin katındandır.” demişlerdir.⁸¹

İkinci görüşe göre bu ayetteki vav atf içindir. Dolayısıyla “الراسخون في العلم / ilimde pâyedinenler” ibâresi bir önceki cümleye ma’tuttur ve “... يَقُولُونَ...” Râsihler şöyle diyerek” ibâresiyle başlayan cümle ise haldir. O zaman bu ayetin meâli şöyle olur: “Onun tevilini ancak Allah ve ilimde râsih olanlar bilirler. Onlar, ‘Biz bunlara iman ettik, hepsi de Rabbimizin katındandır.’ derler.” Bu görüşü savunanların başında Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) gelmektedir.⁸²

74 *Câmiu’l-Beyân*, III. 182; *Bahru’l-Ulûm*, I. 247; *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, IV. 17; *Ğarâibu’l-Kur’an ve Reğâibu’l-Furkân*, III. 143; *Mukaddimetu İbn Haldûn*, s. 375; *İrşâdu’l-Fuhûl*, s. 32; *Müzekkiratu Usûli’l-Fıkh*, s. 63; *el-Mîzân*, III. 50; *Lemahâtü fi Ulûmi’l-Kur’an*, s. 14; Kattân, *Mebâhis*, s. 217

75 *el-İtkân*, II. 6; *Hak Dini*, II. 1045.

76 Ebû Ali el-Fadl b. el-Hüseyn et-Tabersî, *Mecmau’l-Beyan fi Tefsîri’l-Kur’an*, Tahran 1373/1953, II. 410. Ayrıca bkz: *el-Keşşâf*, I. 338; *İrşâdu’l-Akli’s-Selîm*, II. 8.

77 *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’an*, IV. 17.

78 *el-İtkân*, II. 6.

79 *Mefatihü’l-gayb*, VII, 177.

80 *Ğarâibu’l-Kur’an ve Reğâibu’l-Furkân*, III. 143.

81 *Ravdatu’n-Nazır*, s. 189; *Müzekkiratu Usuli’l-Fıkh*, s. 64.

82 *Mecmau’l-Beyân*, II. 410; *Hak Dini*, II. 1045; *Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, III. 164, 165.

Aynı görüşü savunan bazı müfessirler müteşâbihleri bilen râsihlerin yüce Allah tarafından şerefendirildiklerini söylemektedirler. Çünkü râsihler normal bilgiye sahip insanlardan daha anlayışlı oldukları için daha çok şey bilmeleri gerekir. Aksi takdirde râsih olmalarının bir anlamı kalmaz. Bahsettiğimiz müfessirler bu görüşlerine şu ayeti delil getirmektedirler:

شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Allah, kendisinden başka ilah olmadığına şahitlik etti. Melekler ve ilim sahipleri de ondan başka ilah olmadığına adaletle şahitlik ettiler. O azizdir, hakimdir.”⁸³

Kanaatimizce bu ayet-i kerime bağlamının dışında kullanılmıştır. Bu ayette “Kendilerine ilim verilenler” diye bahsedilen zümrelerin sadece ilimde râsih olanlarla sınırlandırılması uygun değildir. Kaldı ki, her iki ayette söz konusu edilen hususlar farklıdır.

Berrak Anlam ve Sonuç

Buraya kadar ele aldığımız tefsir karinelerinin bize sağladığı bilgiler çerçevesinde, Âl-i İmran Sûresinin 7. ayetinin meâlini şu şekilde yeniden okuyabiliriz:

“Kitabı sana indiren Allah’tır. Bu kitapta herkesin anlayabileceği türden mucizeler anlatılmaktadır. Bunlar Kur’an’ın öncelikli olarak üzerinde durduğu konulardır. Diğer taraftan muhtevalarındaki birtakım benzer çağrışımlar sebebiyle insanların anlayamayacakları mucizeler de anlatılmaktadır. Kalplerinde hastalık olanlar, insanların berrak düşüncelerini bozmak için bu mucizelerin keyfiyetini öğrenmeye yeltenirler. Oysa onların keyfiyetini Allah’tan başka kimse bilemez. Kalpleri istikamet üzere bulunan alimler ise, “İsâ’nın mucizevî olarak yaratıldığına inandık, zaten bütün mucizeler Rabbimizin katındandır.” derler. Akl-ı selim sahiplerinden başkası bu şekilde düşünüp anlamaz.”

Çalışmamız boyunca incelediğimiz anlama karineleri aracılığıyla mezkûr ayetimiz için ulaştığımız bu yeni okumanın / meâlin mutlak doğru olduğunu söylemiyoruz. Bununla birlikte ulaştığımız bu yeni okumanın, Kelâmullahın anlaşılması bağlamında benzer yeni teşebbüslere bir yol aralayacak kadar emsallerinden bazı yönleriyle ayrıldığını ve kendine özgü bir yönünün bulunduğunu da söyleyebiliriz. Bütün gayemiz yüce kitabımızın doğru anlaşılmasına katkı sağlamaktır. Bununla birlikte Murâd-ı İlahî’yi en iyi bilen Rabbimizdir.

Diğer taraftan İslam tarihinde, müteşâbihlere anlam veren Mutezile, Müşebbihe ve Mücessime gibi grupların müntesiplerinin sayısının azlığı, bu konuda Müslüman-

83 Âl-i İmrân, 3/18.

ların büyük bir çoğunluğunun temkinli davrandığını ortaya koymaktadır. Öyleyse Müslümanların çoğunluğu müteşâbihler hakkında İslam literatüründe yer alan yanlış değerlendirme ve yönlendirmelere rağmen, onları isabetli bir şekilde algılayabilmişlerdir. Herşeye rağmen böyle bir himaye ve tevhid üzere sabit kalmak da, Müslümanlara yüce Allah'ın bir nimeti olsa gerektir. Ancak onların akidelerini bir zırh gibi sarmalayan bu sağlam duruş, incelediğimiz bu ve bu türden ayetlerin mutlak olarak doğru anlaşıldıkları anlamına da gelmez. İşte bu noktada bizim yapmak istediğimiz şey; ihmal edildiğine inandığımız mezkur ayetin meâlini seleften bizlere tevârüs eden bu kolektif sağlam duruşun gölgesinde yeniden okumaktır.